

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ «ՍԱՅԼՆ ԱՅՆ ԻԶԱՆԷՐ» ՏԱՂԻ ԿՈՄԻՏԱՍՅԱՆ ՁԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ*

«Սայլն այն իջանէր» Հարության տաղը հայկական միջնադարյան տաղային երաժրշտության լավագույն նմուշներից է, Կոմիտաս վարդապետի անտիպ նյութերի մեջ այդ տաղի մեղեդին գրի առնված գտնվել է երեք ձեռագրերում: Այդ ձեռագրերը Երևան է ուղարկել Կիլիկիայի Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանը. ստացվել են 1952 թվականին:

Ձեռագրերից մեկը, № 344, Սպիրիդոն Մելիքյանի ձեռքով է, և դատելով արխիվի այլ նյութերից, արտագրված է Կոմիտասի գրառումից, որի բնագիրը չի պահպանված:

Գրվածքը հայկական ձայնանիշերով է, մեղեդին փոքր ինչ սլարոնական, հաճախ՝ հավասարաչափ տեղոթյան հնչյուններով և ութմը միապաղաղ: Ձեռագրի վրա կան Կոմիտասի մատիտով հավելումներ:

Երկրորդը, № 334/3, Կոմիտասի ձեռքով, սևաթանաք, լայն-լայն գրված, դարձյալ հայկական ձայնանիշերով է, իր իսկ բաղմաթիվ ուղղումներով և փոփոխություններով: Մեղեդին նախորդից լրիվ է և հարուստ:

Երրորդը, № 335/10, Կոմիտասի ձեռքով, սովորական ձայնանիշերով, իր խմբագրած

* Վեհափառ Հայրապետի կարգադրությամբ այս տարի ապրիլի 10-ին, զաակական հանդիսավոր սուրբ պատարագի առթիվ, Մայր Տաճարում Տ. Արսեն վարդապետ Բերբերյանը երգեց Գրիգոր Նարեկացու «Սայլն այն իջանէր» Հարության նշանավոր տաղը, որ գրի է տռել Կոմիտասը, և նկարագրված է երաժշտագետ Ռ. Աթայանի «Արժեքավոր ներդրում հայ երաժշտական ժառանգության մեջ» հոդվածում (Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագիր», հա-

սարակական գիտություններ, № 6, 1953), «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը, մտադրվելով տպագրել այդ տաղը, դիմեց երաժշտագետ Ռ. Աթայանին, խնդրելով Կոմիտաս վարդապետի ձեռագրից դուրս գրել այն և առանհրաժեշտ ծանոթություններ:

Այստեղ ներկայացվում են Գ. Նարեկացու Հարության տաղի կոմիտասյան ձայնագրության վերձանությունն ու ծանոթագրությունները:

Խմբագրություն «Էջմիածին» ամսագրի

և արտադրածն է: Թեև դարձյալ խմբադրական պակասներ ունի, բայց նախորդ երկուսից անհամեմատ կատարյալ և ամբողջական է: Հենց այդ տարրերակն էլ ներկայացված է այստեղ:

Բնագրերից ոչ մեկի մեջ գրված չէ, թե տաղն ո՞ւմ երգածից է գրի առել Կոմիտաս վարդապետը (այդպիսի նշումներ կան համանման մի շարք այլ երգերի վերաբերյալ): Առաջին ընագիրը պետք է գրված լինի ոչ ուշ, քան 1904 թվականի աշունը, մյուսները հավանաբար նույն ժամանակ, համենայն դեպս 1906-ից ոչ ուշ:

Բոլոր երեք ձայնադրություններն էլ նարեկացու բանաստեղծության բնագիրը լրիվ չեն ընդգրկում. դուցե պետք է բացաարել նրանով, որ դանդաղ, հանդարտահոս մեղեդիով մոտ 60 տողանոց բանաստեղծությունը ամբողջությամբ երգելը չափազանց երկարատև կլիներ, ուստի խոսքը լրիվ գրելն անհրաժեշտ չէր: Բայց գրված տողերն էլ, մասնավորապես առաջին երկու արբերակում, ըովանգակության կապակցված ամբողջություն չեն ստեղծում: Առաջին ձայնագրությունն ընդհատված է բանաստեղծության «և ահա շխաղար» տողով, մինչ այդ նույնպես խոսքը թերի է, երկրորդն ավարտվում է «Երուսաղէմ» բառով և գարձյալ խոսքի կապակցությունը թերի է: Երրորդ խմբագրված տարբերակը համեմատաբար բարձր վիճակում է. «և ի վերայ» ու հաջորդ տողերի համար եղանակի մեջ կրկնության նշան կա. օգտվելով դրանից, հնարավոր է խոսքերի մեջ ավելացնել կապակցություն ստեղծելու համար անհրաժեշտ տողերը: Նույն նպատակով «և ահա» տողերի մեղեդին հնարավոր է կրկնել:

Կոմիտասն այս տարրերակը սկզբնապես ավարտած է եղել, ինչպես նախորդը, «Երու-

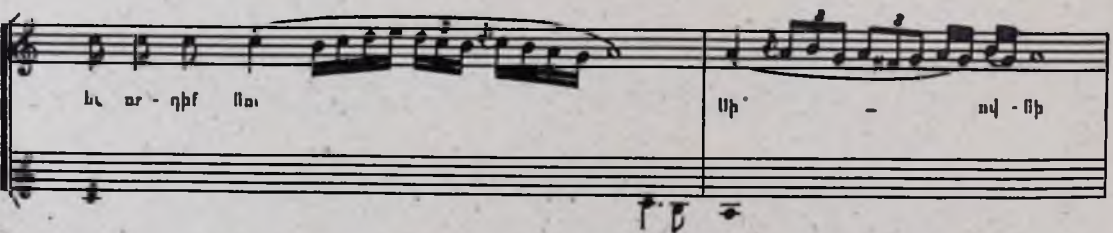
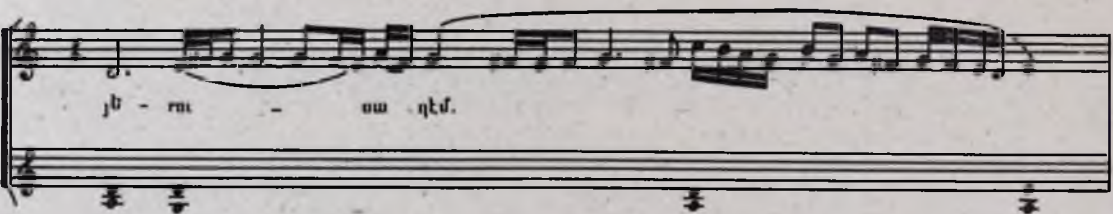
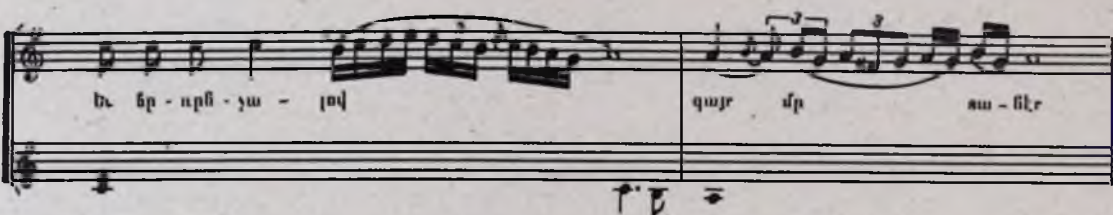
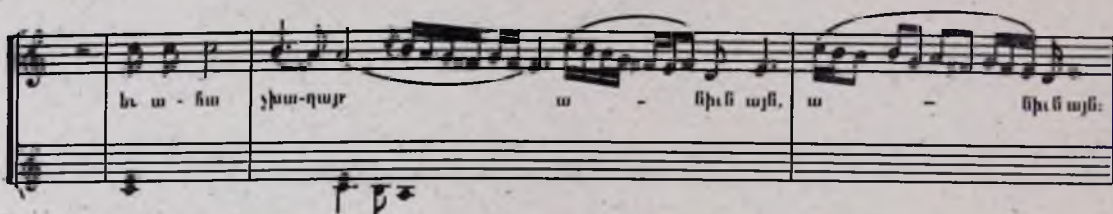
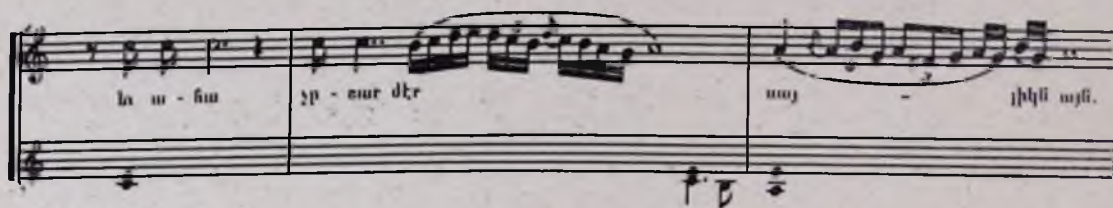
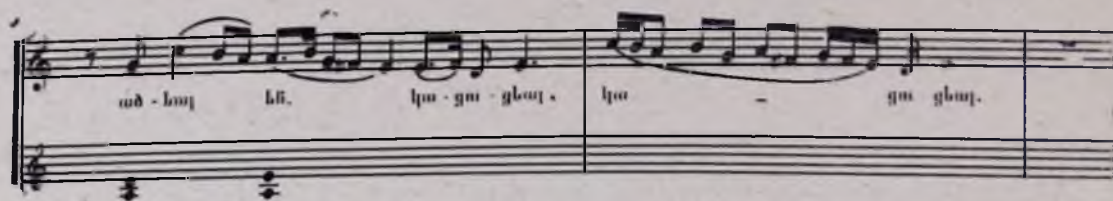
սաղէմ» բառով, բայց նշում է արել «Փառք» հատվածը կրկնելու մասին: Հետո հենց ինքն էլ ավելացրել է բանաստեղծության նախավերջին տողը, որի համար մեղեդին լրացրել է էջի ներքևում հայկական ձայնանիշերով գրված մի հատվածով, որն այստեղ մենք ընդգրկեցինք ամբողջության մեջ:

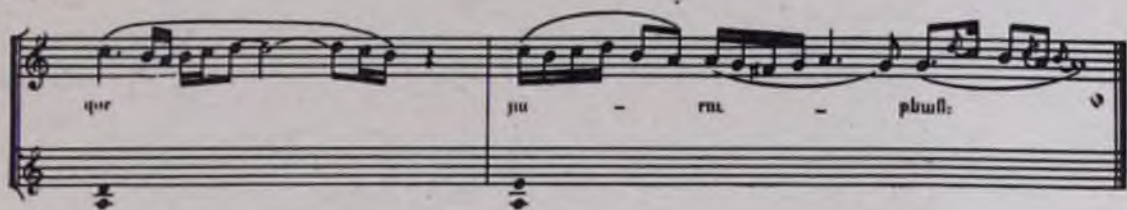
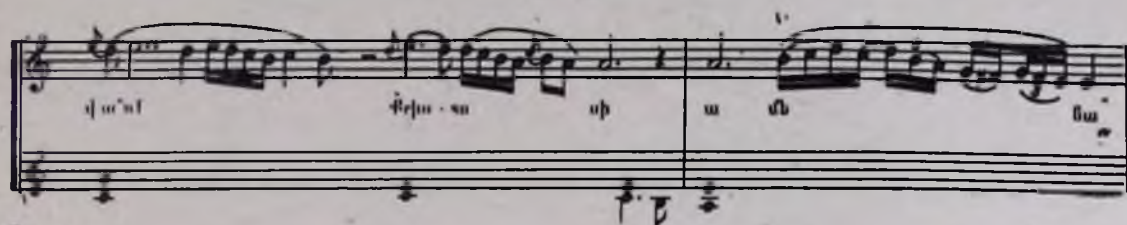
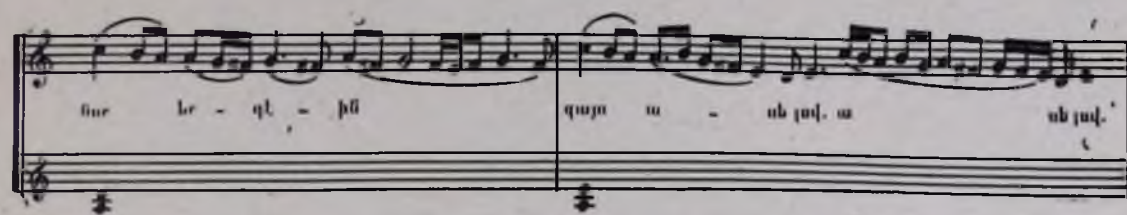
Մեղեդիի ամբողջ ընթացքում (բացի առաջին երկու նախադասություններից) հայկական ձայնանիշերով Կոմիտասի մատիտագիր նշումները կան, որոնք երկվայն երկարաձիգ ու սակավ փոփոխվող ներդաշնակության անավարտ մի փորձ են ներկայացնում (հնչյունների տեղդրությունը մեծ մասամբ նշված չէ): Դատելով ընդլսթից, ուրվագծված է ոչ թե երգչախմբի, այլ զործիքային, մասնավորապես՝ երգհոսնի կամ ֆիզհարմոնի ընկերակցություն:

Ձեռագրերում տաղի կատարման արագություն, կերպի և երանգների մասին որևէ ցուցում չկա (բացի Ս. Մելիքյանի ձեռքով գրված տարբերակից, որտեղ սկզբում գրված է միայն շափավոր-միջակ նշումը): Խոսքի և երաժշտության բնույթից դժվար չէ, սակայն, կռահել, որ Կոմիտասն այդ տաղը պետք է երգած լինի՝ խաղաղ, տեմպն ազատ փոփոխելով, տեղ-տեղ արտասանության նման, բայց ընդհանուր առմամբ սահուն կապակցված:

Կոմիտաս վարդապետի այս ձայնագրությունը, իր խմբագրական թերություններով հանդերձ, ինչպես մեծ վարպետի մի շարք այլ ձայնագրությունները, գեղարվեստական և դիտական ակնառու արժեք ունի: Բացի դրանից, դա նարեկացու նշանավոր տաղի երաժշտության միակ աղբյուրն է մեզ համար:

Ռ. ԱՔԱՅԱՆ

ԳՐԻԴՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

Տ Ա Ղ Յ Ա Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Փառք Բրիստոսի ամենագոր յարութեան:
Սայլն այն իջանէր ի լեռնէն Մասեաց,
և ի վերայ նորա աթոռք են կարգեալ,
և ի վերայ նորա գահոյք ոսկեղէնք,
և ի վերայ նորա բեհեզք ծիրանիք,
և ի վերայ նորա որդի արքայի,
և յաջմէ նորա վեցթնեան սերովքէքն,
յահելէ նորա բազմաչեայ քերովքէքն,
առաջի նորա մանկունք գեղեցիկ,
ի գիրկս նոցա խաչն տէրունական,
ի ձեռին նոցա սաղմոսարան և քնար,
որք երգէին և ասէին:

Փառք Բրիստոսի ամենագոր յարութեան:
Ածեալ են, ածեալ զսայլիկն,
ածեալ են կացուցեալ:

և ահա չշարժէր սայլիկն ա՛յն,
և ահա չխաղայր անիւն ա՛յն:
Եթէ հարիւր բարդ խալըրձան, վեց

կորընկան,

մին մանուշակ՝ խրձադիգեալ.
ի Մասեաց յաջ կողմանէն
սայլիկն ածեալ են կացուցեալ.
և ահա չշարժէր սայլիկն ա՛յն,
և ահա չխաղայր անիւն ա՛յն:
Եթէ սամիքն են արծաթի, լուծն էր ոսկի,
և սամոտիքն ապրիշիմի:

Վոկեր շարած շարանման հոյլ մարգարիտ.
և ահա չշարժէր սայլիկն ա՛յն,
և ահա չխաղայր անիւն ա՛յն:
Այն ճորտն ճոճ էր և ճապուկ,
ոռամիջակ, հաստաբագուկ,

լայնաթիկունք, խարտիշագեղ, ահեղագոչ՝
նա ձայն ածէր եզն ամոլին
կանչին առնէր աթոռակին:
Եթէ եզինքն են սաթ ու սպիտակ,
ծաղկախայտուցք, արագաքայլք,
ընթացականք,

եղջերն ամէն խաչանման,
և մազն ամէն հոյլ մարգարիտ.
և ահա շարժէր սայլիկն ա՛յն,
և ահա խաղայր անիւն ա՛յն:
Ի յառեղէն առեալ շարժումն կոյծն սայլին՝
նա ձայն ածէր եզն ամոլին:
Սայլն ի Սինեայ երկրորդ օրէնքն էր
Մովսէսի:

Եւ այն հարիւր բարդ խալըրձանն՝
այն մահապետքն են, մարգարէք.
Եւ այն վեց բարդ կորընկանն՝
վեցօրեայ գործքն Աստուծոյ:

Եւ այն մին մանուշակ՝
միատրեալ Երրորդութիւնն:
Եւ այն մանուկ խարտիշագեղն՝
այն Յովհաննէս էր Մկրտիչն.
Եւ այն չորս կործքն սայլին՝
Աւետարանն էր Բրիստոսին:
Ի գիլ գայր ի գիլ, սայլիկն ի գիլ,
ի Ասսեաց յաջ կողմանէն՝
սայլիկն ի գիլ գայր ի գիլ
և ճորնչալով գայր մտանէր յԵրուսաղէմ,
և որդիք նոր Սիովնի նոր երգէին գայս
ասելով:

Փառք Բրիստոսի:

